

Język jako nośnik wartości - systemowe i tekstowe środki oceniania

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Film](#)
- [Mapa myśli](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Dorota Zdunkiewicz-Jedynak, *Składniowe środki stylistyczne*, [w:] tejże, *Polszczyzna na co dzień*, red. M. Bańko, Warszawa 2006, s. 67.
- Źródło: Jadwiga Puzynina, *Język wartości*, Warszawa 1992, s. 111.
- Źródło: *Stanowisko Rady Języka Polskiego przy Prezydium PAN w sprawie żeńskich form nazw zawodów i tytułów*, 25.11.2019, dostępny w internecie: <http://www.rip.pan.pl/>.
- Źródło: Dz.U. 1999, nr 90, poz. 999, *Ustawa z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim*, s. 4782.
- Źródło: Marta Wrześniewska-Pietrzak, *Wybrane leksykalne sposoby wyrażania wartości w pismach uczniów szkół średnich*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2009, nr 15 (35), s. 120–121.

Język jako nośnik wartości - systemowe i tekstowe środki oceniania

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Wrażliwość językowa człowieka, chęć i potrzeba wyrażania zdań na temat wydarzeń i rzeczywistości, które bacznie obserwuje, prowokują do refleksji nad tym, jakie stosować środki oceniania, aby być dobrze odebranym. Faktem jednak jest, że leksyka jako środek wartościujący jest jednym z najłatwiejszych i najpowszechniejszych sposobów wyrażania ocen. Świadczy ona zarówno o sprawności językowej, jak i o potrzebie zróżnicowanego językowo wyrażania swego zdani.

Twoje cele

- Omówisz sposoby wartościowania w języku.
- Określisz składniowe i leksykalne środki służące wartościowaniu.
- Wymienisz przykłady stereotypów językowych.

Przeczytaj

Składowe środki stylistyczne

Podstawową jednostką informacyjną każdego tekstu jest **zdanie**. Tworzenie zdań służy logicznemu porządkowaniu treści oraz eksponowaniu treści ważnych dla piszącego. Każde zdanie powinno się więc konstruować nie tylko poprawnie, lecz także w taki sposób, aby możliwie jak najlepiej oddawało intencję autora.

Sposób zbudowania zdania ma **wartość stylistyczną** nie mniejszą niż użyte w tekście słownictwo. Bogactwo, oryginalność stylu widać w:

a) rodzaju i budowie zdań;

b) sposobach ich łączenia;

c) ekspresywnym wykorzystaniu długości zdań;

d) zagęszczeniu i powtarzalności pewnych konstrukcji;

e) różnorodności zastosowanych środków konstrukcyjnych.

Na charakter ekspresji wpływa przede wszystkim **długość zdań**. Zestawienie zdań zróżnicowanych pod względem długości pozwala na osiągnięcie ciekawego kontrastu i zapobiega znużeniu czytelnika.

Zdania długie, wielokrotnie złożone zwalniają tempo wypowiedzi, nierzadko także zaciemniają przekazywaną treść, utrudniają jej zrozumienie.

Zdania krótkie obdarzone są zwykle większym ładunkiem ekspresyjnym, dynamizują wypowiedź.

Istotny dla tekstu jest **sposób łączenia zdań**: współrzędny lub podrzędny, za pomocą spójników lub bezspójnikowo.

((Dorota Zdunkiewicz-Jedynak

Składniowe środki stylistyczne

Zdania połączone współrzędnie za pomocą tzw. spójników łącznych (np. *lub, albo, i, oraz*) dobrze sprawdzają się w tekstach, których treścią nie jest dochodzenie zależności między opisywanymi faktami czy zdarzeniami. Spójniki przeciwstawne (np. *a, natomiast, zaś, ale, lecz*) dobrze oddają kontrastowanie.

Spójniki wynikowe (np. *dlatego, więc, zatem, toteż, dlatego też*) są użyteczne, gdy trzeba wyrazić wnioskowanie.

Składnia zdań podrzędnie złożonych – łączonych spójnikami (np. *że, bo, ponieważ, aby, by, żeby*) lub zaimkami względnymi (np. *kto, co, kiedy, gdzie, jak, jaki, który*) – charakteryzuje się znacznym stopniem intelektualizacji. Jest więc odpowiednia do formułowania takich fragmentów lub całych tekstów, w których autor przedstawia jakieś rozumowanie i opisuje związki, np. relacje przyczynowo-skutkowe. Tak jest m.in. w tekstach naukowych.

Źródło: Dorota Zdunkiewicz-Jedynak, *Składniowe środki stylistyczne*, [w:] *też*, *Polszczyzna na co dzień*, red. M. Bańko, Warszawa 2006, s. 67.

Dbłość o bogactwo stylistyczne oraz atrakcyjność tekstu związane jest z **unikaniem powtórzeń wyrazów**. Korzystając z synonimów, możemy podnieść wartość językową tekstu. Stylistycznie atrakcyjnym zabiegiem składniowym są natomiast **celowe powtórzenia wyrazów**.

((Dorota Zdunkiewicz-Jedynak

Składniowe środki stylistyczne

Nagromadzone w jednym tekście (lub jego fragmencie), mają silny walor ekspresywny. Mogą przybierać postać:

a) **anafory** – gdy powtórzony element znajduje się na początku kolejno po sobie następujących jednostek składniowych, tzn. zdań czy fraz, np.: *Nie wolno nam życzyć sobie, by wszyscy byli doskonali. Nie wolno nam życzyć sobie, by nasz ideał doskonałości był przez wszystkich uznawany albo Czyste pranie, czysta oszczędność!* (slogan reklamowy);

b) **epifory** — gdy powtórzony element jest umieszczony na końcu sąsiadujących jednostek składniowych, np.: *Każdy dorosły człowiek pragnie akceptacji. I dziecko podobnie... pragnie akceptacji.*

„Trzeba być świadomym tego, że powtórzenia „usztyniają” budowę tekstu — ich zastosowanie pociąga za sobą konieczność użycia w bliskim sąsiedztwie zdań skonstruowanych według tego samego schematu, a więc poszczególne części zdania występują w nich w podobnej kolejności. Jest to tzw. **paralelizm składniowy**.”

Źródło: Dorota Zdunkiewicz-Jedynak, *Składniowe środki stylistyczne*, [w:] *tejże, Polszczyzna na co dzień*, red. M. Bańko, Warszawa 2006, s. 67.

Środki wyrażania wartościowań w języku i tekście

Wartościowanie negatywne bądź pozytywne może być elementem definicyjnym wyrazu, formy fleksyjnej czy też składniowej. Siłę wartościującą mogą mieć uzależnione od kontekstu czy też środowiska użytkowników języka specyficzne użycia tekstowe słów, np. metafory, hiperbole, eufemizmy, użycia ironiczne, drwiące itd. Te środki nazywamy **tekstowymi**.

((Jadwiga Puzynina

Język wartości

Środki wyrażania wartościowań dzieli się przede wszystkim na systemowe, skonwencjonalizowane oraz tekstowe, fakultatywne, zależne od kontekstu. Z tym podziałem krzyżuje się podział tych środków na parajęzykowe (gesty, intonacja, symbolika dźwiękowa i graficzna) oraz językowe: **fleksyjne**, składniowe, **słowotwórcze** (te należą do środków systemowych), **leksykalne** (systemowe bądź tekstowe), wreszcie oparte na frazeologizmach i tropach skonwencjonalizowanych, a także na tropach i figurach tekstowych, charakterystycznych zwłaszcza dla języka o funkcji poetyckiej.

Źródło: Jadwiga Puzynina, *Język wartości*, Warszawa 1992, s. 111.

Pogranicze składni i leksyki stanowią różnego typu **partykuły** i **przysłówki** związane z wartościowaniem. Należy do nich np. partykuła *coś* w zdaniach typu: *Ty coś dziś mało jesz*. Wyraża zaniepokojenie, niezadowolenie ze stanu rzeczy, o którym mowa.

Wartościowanie negatywne za pomocą partykuły *niestety* wyraża żal lub niezadowolenie mówiącego ze stanu rzeczy, o którym mowa w zdaniu.

Przysłówki *zbyt, nazbyt, za, zanadto* (np. *Była zbyt późna pora na wizytę.*) mówią o tym, że wyrazuowi określoneemu przez przymiotnik przysługuje jakaś cecha (tym przymiotnikiem wyrażana) w stopniu większym, niż to by było z jakichś względów dobre. Te „względy” mogą być różnej natury, mamy tu więc do czynienia z ogólnym znaczeniem tego, co jest lub nie jest dobre.

Słownik

fleksja

(łac. *flexio* – zginanie, zmienianie) dział morfologii zajmujący się odmianą wyrazów

leksyka

(z gr. *lexikón*, od *léxis* – słowo) zasób wyrazów języka, jego słownictwo

składnia

(syntaktyka, z gr. *śyntaxis* – porządek, szyk) dział językoznawstwa zajmujący się budową zdań

słowotwórstwo

dział językoznawstwa zajmujący się regułami powstawania nowych wyrazów w języku

Film

Polecenie 1

Obejrzyj film i odpowiedz, jakich środków językowych możemy używać do wartościowania.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DR7zUKFq8>

Film opowiada o języku w systemie wartości

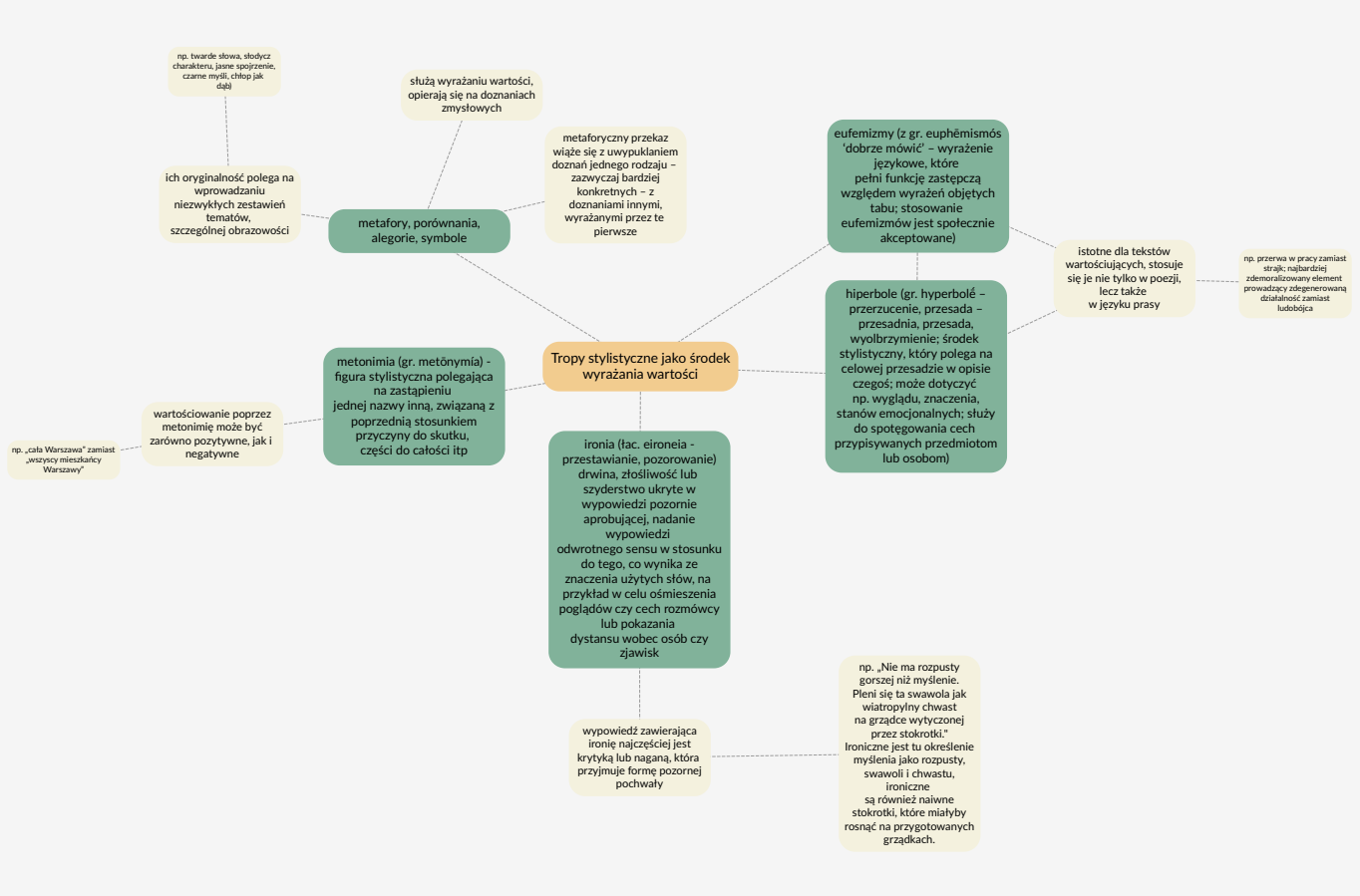
Polecenie 2

Opisz, jakie językowe stereotypy kobiety i mężczyzny są poruszane w filmie. Zastanów się i wymień inne znane przykłady językowych stereotypów.

Mapa myśli

Polecenie 1

Przeanalizuj poniższą mapę myśli. Dopisz swój przykład wartościowania do każdego z wymienionych środków językowych.

Polecenie 2

Na podstawie mapy myśli wyjaśnij, jaką rolę w wartościowaniu może odgrywać język.

Ćwiczenie 1

Zapoznaj się z poniższymi zdaniami i wskaż te ich elementy, które stanowią narzędzie wartościowania. Następnie wyjaśnij, jaką informację niosą ze sobą owe słowa.

((Marta Wrześniewska-Pietrzak

Wybrane leksykalne sposoby wyrażania wartości w pismach uczniów szkół średnich

Fabula nowego Wolfa jest znacznie ciekawsza od jego poprzednika. Sama gra zaczyna się niezwykle interesująco. [...] Gra jest niezwykle dopracowana, próżno szukać w niej jakichś błędów technicznych czy też poważniejszych bugów. („Masz Wiadomość”, II/2002, s. 6)

W opinii uczniów nauczyciel to osobnik wyjątkowo nieciekawym i pozbawiony poczucia humoru. („LIKE”, XI/2001, s. 2)

Niektórym aerobik może kojarzyć się tylko z przyjemnością i tańcem, a tak naprawdę przychodząc tutaj można się nieźle zmęczyć. („Wzrok Ludu”, II/2002, s. 18)

Nieży z niego jeździec. („Wzrok Ludu”, IV/2002, s. 14)

Nieco wyczerpani, aczkolwiek niebywale zadowoleni wracamy do domu. („LIKE”, X/2001, s. 9)

Polecam kiełki roślin, ponieważ są niezwykle cennym źródłem witamin i składników mineralnych. („Teraz My...”, 36/2001, s. 6)

Aby mieć przyjemność obcowania z tym niezwykle miłym człowiekiem, należy udać się do szkolnego pedagoga, bo tam właśnie wykonuje swoje obowiązki pan Sternik. („W-Zeta”, III/2002, s. 6)

Człowiek ten ma niezwykły dar udzielania swych uczuć innym. [...] Właśnie taki człowiek – niezwykle sympatyczny, inteligentny i charyzmatyczny – najlepiej potrafi ukazać sedno tej muzyki. („Teraz My...”, 32/2001, s. 10)

Źródło: Marta Wrześniewska-Pietrzak, *Wybrane leksykalne sposoby wyrażania wartości w pismach uczniów szkół średnich*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2009, nr 15 (35), s. 120–121.

Ćwiczenie 2

Juliusz Słowacki w wierszu *Grób Agamemnona* (1840) zwracał się do ojczyzny słowami: „*Pawiem narodów byłaś i papugą*”. Zastanów się nad zastosowanymi przez autora określeniami i wyjaśnij, jak poeta za pomocą języka wartościuje ojczyznę?

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Lewandowska

Przedmiot: Język polski

Temat: Język jako nośnik wartości - systemowe i tekstowe środki oceniania

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

1) przetwarza i hierarchizuje informacje z tekstów, np. publicystycznych, popularnonaukowych, naukowych;

II. Kształcenie językowe.

1. Gramatyka języka polskiego. Uczeń:

1) wykorzystuje wiedzę z dziedziny fleksji, słowotwórstwa, frazeologii i składni w analizie i interpretacji tekstów oraz tworzeniu własnych wypowiedzi;

2. Zróżnicowanie języka. Uczeń:

7) rozpoznaje słownictwo o charakterze wartościującym; odróżnia słownictwo neutralne od słownictwa o zabarwieniu emocjonalnym, oficjalne od potocznego.

3. Komunikacja językowa i kultura języka. Uczeń:

5) posługuje się różnymi odmianami polszczyzny w zależności od sytuacji komunikacyjnej;

III. Tworzenie wypowiedzi.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;

4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;

IV. Samokształcenie.

9. wykorzystuje multimedialne źródła informacji oraz dokonuje ich krytycznej oceny;

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Kształcenie językowe.

2. Zróżnicowanie języka. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

7) określa rolę języka jako narzędzia wartościowania w tekstach literackich;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- omówi sposoby wartościowania w języku;
- określi składniowe i leksykalne środki służące wartościowaniu;
- wymieni przykłady stereotypów językowych.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- podająca;
- dyskusja;
- metoda kosza i walizki.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji**Faza wprowadzająca:**

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy temat lekcji oraz cele zajęć, omawiając lub ustalając razem z uczniami kryteria sukcesu.
2. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji. Uczniowie dyskutują, w jaki sposób – ich zdaniem – język może stanowić nośnik wartości. Omawiają również, jaka jest rola języka.

Faza realizacyjna:

1. Nauczyciel na podstawie tekstu w sekcji „Wprowadzenie” i „Przeczytaj” w e-materiale rozmawia z uczniami o systemowych i tekstowych środkach oceniania. Prosi, by przeanalizowali wybrany fragment tekstu np. publicystycznego, literackiego, dziennikarskiego (korzystając z telefonów z dostępem do internetu) i wskazali w nim słownictwo wartościujące.
2. Praca z multimedium. Nauczyciel prezentuje na dużym ekranie film edukacyjny. Następnie uczniowie wspólnie wykonują polecenie 1. Polecenie 2 z multimedium uczniowie wykonują samodzielnie. Następnie wybrane osoby prezentują wyniki swojej pracy. Dobrze byłoby usłyszeć odpowiedzi kilku osób.
3. Praca z multimedium. Uczniowie wspólnie analizują mapę myśli. Następnie w kilkusobowych grupach dopisują własne przykłady wartościowania do każdego z wymienionych środków językowych.

Faza podsumowująca:

1. W ramach podsumowania uczniowie w parach wykonują polecenie 2 z sekcji „Mapa myśli”, a indywidualnie oba ćwiczenia tam zamieszczone.
2. Wybrany uczeń podsumowuje zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.
3. Nauczyciel przeprowadza podsumowanie metodą kosza i walizki. Rozdaje uczniom kartki w dwóch kolorach (np. zielony i żółty). Na zielonych kartkach uczniowie zapisują informacje i umiejętności, które uznali podczas lekcji za cenne, przydatne. Na żółtych – zbędne. Nauczyciel odczytuje refleksje uczniów.

Praca domowa:

1. Uczniowie wyszukują dowolny tekst prasowy, na podstawie którego wypisują zawarte w nim systemowe bądź tekstowe środki oceniania.

Materiały pomocnicze:

- *Polszczyzna na co dzień*, red. M. Bańko, Warszawa 2006.
- Jadwiga Puzynina, *Język wartości*, Warszawa 1992.

Wskazówki metodyczne

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Film” do podsumowania lekcji.